

روزشمار جنگ

پنجشنبه

۳۰ اردیبهشت ۱۳۶۱

۲۶ رجب ۱۴۰۲

۲۰ مه ۱۹۸۲

پیرو جلسه دیروز قرارگاه مرکزی کربلا، امروز دستور جزء به جزء طرح مانور مرحله چهارم عملیات بیت المقدس به قرارگاه‌های عملیاتی ابلاغ شد. این قرارگاه‌ها نیز ضمن ابلاغ این دستور به یگان‌های تحت امر خود از آنها خواستند تا بعد از ظهر فردا برای اجرای این مرحله از عملیات اعلام آمادگی کنند.

در دستور جزء به جزء شماره ۹ قرارگاه کربلا که امروز صادر شد، پس از اعلام خبر آمادگی قرارگاه‌ها برای اجرای عملیات آفندی، درباره مأموریت آنها آمده است: «در ادامه مرحله سوم عملیات بیت المقدس، قرارگاه عملیاتی کربلا در جنوب در ساعت (س) در روز (ر) با به کار بردن قرارگاه فتح در خاور (چپ) و قرارگاه فجر در مرکز و قرارگاه نصر در باختر (راست) تک نموده و نیروهای دشمن را در منطقه منهدم و خرمشهر را تأمین و در سایر مناطق به پدافند خود ادامه داده و با تک‌های محدود، دشمن را درگیر می‌نمایند.»

در این دستور، همچنین از قرارگاه نصر خواسته شده تا از ورود دشمن از غرب به شرق (در منطقه شلمچه) جلوگیری کرده و ضمن الحاق با قرارگاه فجر در ساحل اروندرود، آماده باشد تک خود را به منظور تأمین شلمچه ادامه دهد. به قرارگاه فجر نیز دستور داده شده تا پس از انهدام دشمن در غرب نهر عریض و رسیدن به ساحل اروندرود و تشکیل خط پدافندی در غرب عریض (از پل نو تا اروندرود و امتداد ساحل این رودخانه)، آماده باشد در تأمین و پاک‌سازی خرمشهر به قرارگاه فتح کمک کند. از قرارگاه فتح هم خواسته شده تا پس از انهدام دشمن و تأمین جاده اهواز - خرمشهر، آماده باشد خرمشهر را پاک‌سازی کند. به قرارگاه قدس هم مأموریت داده شده که با اجرای تک‌های محدود و طرح‌ریزی شده در حد امکان نوار مرزی را تأمین کرده و دشمن را درگیر نگه دارد.

در پایان این دستور هم آمده است: ساعت (س) روز (ر) متعاقباً ابلاغ خواهد شد. طرح‌های مربوطه را ظرف ۲۴ ساعت جهت تصویب ارسال نمایید.^(۱)

پیرو دستور صادرشده از سوی قرارگاه مرکزی کربلا، قرارگاه‌های عملیاتی نیز ضمن ابلاغ این دستور به یگان‌های تحت‌امر خود از آنها خواستند علاوه‌بر اینکه حداکثر تا ساعت ۱۷:۰۰ فردا (۱۳۶۱/۲/۳۱) اعلام آمادگی صددرصد نمایند، طرح مانور جزء‌به‌جزء را تا این زمان تهیه کنند.^(۲) قرارگاه‌های عملیاتی همچنین از یگان‌های خود خواستند تا هرچه سریع‌تر با اعزام گروه‌های گشتی به سمت مواضع دشمن، درخصوص شناسایی مسیرهای نفوذی اقدام کنند.

به این ترتیب، علاوه‌بر حضور اکثر فرماندهان گردان‌ها و گروهان‌ها در مناطق عملیاتی مورد نظر برای آشناسدن با منطقه مانور خود، گروه‌های شناسایی و تخریب نیز شامگاه امروز به عمق مناطق نفوذ کردند تا ضمن شناسایی مسیرهای نفوذی، برای بازکردن معابر در میدان‌های مین و دیگر موانع دشمن اقدام کنند.^(۳)

۳۵۹

درحالی‌که واحدهای عملیاتی ایران آماده می‌شوند تا چهارمین (آخرین) مرحله از عملیات بیت‌المقدس را اجرا کنند، ارتش عراق که همچنان به تحکیم مواضع پدافندی خود در اطراف خرمشهر و نوار مرزی شلمچه تا طلائیه مشغول است، امروز علاوه‌بر حمله زمینی به مواضع نیروهای ایران، اعزام نیروهای جدید به منطقه، شناسایی هوایی و ثبت تیر، اقدام به اجرای آتش توپخانه و بمباران هوایی کرد.

از محور قرارگاه قدس (طلائیه تا کیلومتر ۸۲ نوار مرزی شمال شلمچه) گزارش شد: «در ساعت ۰۰:۳۰ ارتش عراق با اجرای آتش تهیه سنگین به مواضع قدس ۲ (تیپ ۴۱ ثارالله^(۴)) سپاه و تیپ ۲ زرهی لشکر ۱۶ ارتش) در دژ مرزی جنوب کوشک حمله کرد که با مقاومت نیروهای خودی، عراقی‌ها در ساعت ۰۱:۳۰ ناچار عقب‌نشینی کردند. از تلفات عراقی‌ها در این حمله گزارشی در دست نیست، ولی انهدام یک دستگاه نفربر آن مشاهده شد.»^(۴) پس از عقب‌نشینی نیروهای عراقی، اجرای آتش شدید توپخانه آنها روی مواضع نیروهای ایران تا ساعت ۰۲:۰۰ ادامه داشت.^(۵)

از محور قرارگاه فتح (از کیلومتر ۲۸ تا حدود کیلومتر ۱۴ نوار مرزی شمال شلمچه) نیز گزارش شد: در ساعت ۱۱:۰۰ هوایماهای عراقی در دو نوبت مواضع فتح ۳ (تیپ ۴۳ بیت‌المقدس سپاه و تیپ ۳ زرهی لشکر ۹۲ ارتش) را بمباران کردند که هیچ‌گونه تلفات جانی در بر نداشت. در ساعت ۱۲:۰۰ چند خودروی بزرگ در مقابل مواضع فتح ۳ نیرو پیاده کردند.^(۶) در ساعت ۱۴:۳۰، حدود یک گردان تانک در غرب نوار مرزی کیلومتر ۲۵ در حال حرکت به سمت شمال بود. مواضع خودی در شرق همین نقطه مرزی چندین بار نیز با شلیک متناوب گلوله‌های فسفوری سفیدرنگ دشمن ثبت تیر شد.^(۷)

همچنین، در ساعت ۱۵:۳۰، سه هلیکوپتر عراقی به مواضع نیروهای ایران نزدیک شده و به طرف آنها راکت شلیک کردند که با آتش پدافند خودی متواری شدند.^(۸) علاوه بر این، هرازگاهی هلیکوپترهای دشمن در نوار مرزی مشاهده می شدند که مشغول شناسایی مواضع نیروهای خودی در شرق نوار مرزی بودند.^(۹)

از محور قرارگاه نصر (از کیلومتر ۱۴ نوار مرزی تا حدود سه کیلومتری شمال جاده شلمچه - خرمشهر) نیز پس از اعلام پست شنود مبنی بر ورود یک تیپ جدید ارتش عراق به منطقه شلمچه،^(۱۰) گزارش شد که در ساعت ۱۰:۳۵ چند خودروی بزرگ در غرب پاسگاه شلمچه در حال پیاده کردن نیروهای عراقی بوده اند. با تاریک شدن هوا هم خبر رسید که عراقی ها در پوشش تاریکی در حال اتصال و ترمیم خاکریزهای احداث شده خود هستند. در ساعت ۲۰:۳۰ نیز مشاهده شد که ستون بزرگی از تانک های دشمن از خرمشهر به سمت شلمچه در حرکت بودند. همچنین، گزارش شد توپخانه عراق از ساعت ۲۲:۰۰ تا ۲۳:۰۰ مواضع یگان های قرارگاه نصر در نوار مرزی و نیز شمال جاده شلمچه - خرمشهر را زیر آتش شدید خود قرار دادند.^(۱۱)

۳۶۰

در آستانه آغاز چهارمین مرحله از عملیات آزادسازی خرمشهر، امروز صدها نفر از رزمندگان تازه نفس راهی جبهه نبرد با ارتش بعث عراق شدند. فرماندهی کل سپاه پاسداران در تلفن گرامی به مدیریت راه آهن جمهوری اسلامی ایران درخواست کرد تا در روز جاری به ترابری ۴۵۰ نفر از رزمندگان تهران به مقصد اهواز اقدام کند.^(۱۲) سپاه پاسداران منطقه ۹ (شیراز) نیز امروز اعلام کرد که در چهار روز اخیر، ۴ گردان نیروی آموزش دیده و یک گردان نیروی اعزام مجدد که در مجموع ۱۶۳۹ نفر می باشند، به جبهه جنوب اعزام شدند.^(۱۳)

۳۶۱

هم زمان با اقدامات ایذایی گروه های ضدانقلاب در اشنویه و یکی از روستاهای سنندج، ۲ تن از اعضای این گروه ها خود را به نیروهای دولتی تسلیم کردند. رکن ۲ (اطلاعات) لشکر ۲۸ پیاده کردستان به نقل از اهالی روستای شویشه از توابع شهرستان سنندج اعلام کرد که حدود یک صد نفر از عناصر حزب منحل دموکرات کردستان امروز به این روستا رفته و ضمن اخذ مبالغی پول از مردم، به اقداماتی چون نوشتن شعار بر در و دیوار، پاره کردن پوسترها در مدرسه و شکستن شیشه های برخی اماکن این روستا مبادرت ورزیدند.^(۱۴) واحد مرکزی خبر نیز از ارومیه گزارش کرد که شامگاه امروز در حالی که مردم اشنویه سالگرد

بعثت رسول اکرم^(ص) را جشن گرفته بودند، عناصر مسلح ضدانقلاب محل فروش کتب اسلامی، منزل رئیس اداره آموزش و پرورش و یک کارگاه نجاری را در این شهر مورد حمله قرار داده و به آتش کشیدند.^(۱۵)

همچنین، خبرگزاری جمهوری اسلامی از سنندج گزارش داد امروز ۲ نفر از عناصر حزب منحلہ دمکرات کردستان همراه با ۲ قبضه اسلحه کلت، خود را به سپاهیان اسلام در منطقه سنندج تسلیم کردند.^(۱۶)

۳۶۲

امروز در اهواز نیروهای امنیتی در عملیاتی اعضای اصلی سازمان چریک‌های فدایی خلق (اقلیت) شاخه خوزستان را دستگیر کردند. در مشهد نیز یکی از مدافعان انقلاب اسلامی ترور شد. به گزارش روابط عمومی دادستانی انقلاب اسلامی، پس از بررسی و پیگیری‌های مستمر و اطلاع از وجود خانه‌های تیمی سازمان چریک‌های فدایی خلق (اقلیت) در خوزستان، گروهی از دادستانی انقلاب از تهران عازم اهواز شدند و با هماهنگی و همکاری دادسرای انقلاب اسلامی اهواز و سپاه پاسداران منطقه ۸ (خوزستان و لرستان) در عملیاتی موفق شدند با کشف مراکز اصلی و خانه‌های تیمی و چاپخانه این سازمان، ۱۴ نفر از اعضای اصلی آن را دستگیر کنند.^(۱۷) خبرگزاری جمهوری اسلامی نیز از مشهد گزارش داد که یکی از اعضای انجمن اسلامی بازار امام رضا^(ع) هنگام بازکردن در منزل خود مورد هجوم چند تروریست موتورسوار قرار گرفت و بر اثر انفجار کوکتل پرتاب‌شده از سوی این افراد از ناحیه صورت و دست‌ها دچار سوختگی شد.^(۱۸)

۳۶۳

رادیو بی‌بی‌سی ضمن بررسی اهمیت نبرد خرمشهر در سرانجام جنگ ایران و عراق، به شرایط دوگانه عراق برای حفظ یا خروج از این شهر پرداخت و گفت در صورت ورود احتمالی نیروهای ایران به خاک عراق علاوه بر اینکه نظامیان و مردم عادی عراق برای دفاع از خاک کشورشان از خودگذشتگی بیشتری نشان خواهند داد، ادعای همیشگی صدام حسین مبنی بر اینکه جنگ با ایران به‌منظور دفاع از سرزمین اعراب بوده است، قوت بیشتری خواهد گرفت. این رادیو در بخش شامگاهی امروز خود اهمیت نبرد در خرمشهر و نتیجه تعیین‌کننده آن در سرانجام جنگ ایران و عراق را بررسی کرده و گفت: «تردیدی نیست که شهر بندری خرمشهر از نقطه نظر نظامی و سیاسی برای هر دو طرف اهمیت بسزایی دارد. اشغال خرمشهر توسط عراق در هفته‌های اول جنگ به‌رغم تلفات سنگینی که به‌همراه داشت، بزرگ‌ترین پیروزی نظامی این کشور بود. عراق همواره اثبات ادعای مالکیت این کشور بر شط‌العرب

[اروندرو] را یکی از اهداف اصلی خود در جنگ جاری با ایران ذکر کرده است و تسلط بر خرمشهر که کلید اصلی برای کنترل این آبراه مرزی و بندر عراقی بصره است، طبعاً برای عراق از اهمیت سوق‌الجیشی خاصی برخوردار است و اگر نیروهای عراقی مصمم به دفاع از مواضع خود در خرمشهر باشند، نیروهای ایران نبرد دوم برای کنترل این شهر را برخوردی آسان نخواهند یافت؛ زیرا اگرچه در گذشته، روحیه نظامی و رزمی سربازان عراقی ضعیف‌تر از نیروهای ایرانی بوده است، این بار سربازان عراقی درحالی با قوای ایران روبه‌رو خواهند شد که در پشت‌سر خاک خودشان قرار دارند.»

بی‌بی‌سی سپس به شرایط دوگانه حکومت عراق در خروج از خرمشهر یا حفظ آن پرداخته و اضافه کرد: «تقویت نیروهای عراقی در خرمشهر نشان می‌دهد که پرزیدنت صدام حسین پس از عقب‌نشینی در اکثر نقاط استان خوزستان ایران، این بار قاطعانه خیال ایستادگی دارد. ولی عدم آمادگی عراق در تحمل تلفات سنگین و کم‌اهمیتی این موضوع برای ایران مسئله ایستادگی قاطع عراق را با علامت سؤال همراه می‌کند. هزینه جنگ با ایران به طرح‌های اقتصادی عراق صدمات سنگینی وارد کرده است. بهای غیرقابل‌پیش‌بینی شکست‌های سیاسی نیز از اهمیت خاصی برخوردار است. به‌طور مثال امکان تغییر مکان محل برگزاری کنفرانس سران کشورهای غیرمتعهد که قرار است در ماه سپتامبر آینده در بغداد تشکیل گردد، پایان هرچه زودتر جنگ با ایران را یکی از اهداف اصلی عراق قرار داده است. عراق درحالی که قسمت وسیعی از نواحی غربی استان خوزستان را در دست داشت، موفق نشد ایران را به مذاکره مجبور کند و اینک با تسلط بر خرمشهر حصول به این هدف بیش‌ازپیش غیرممکن به نظر می‌رسد. از سوی دیگر، پیشروی نیروهای ایرانی امکان قبول پیشنهاد سازمان کنفرانس اسلامی را که خواستار یک آتش‌بس یک‌ماهه [در ماه رمضان] شده است، غیرممکن می‌سازد. اشغال طولانی مدت بخشی از خاک ایران نیز باتوجه به وسعت جبهه و امکان حمله‌های غافلگیرکننده نیروهای ایرانی عملی به نظر نمی‌رسد. به دریافت کمک از سایر کشورهای عرب به غیر از کمک‌های مالی و تبلیغاتی هم امید چندانی نیست. شایعاتی که درباره امکان اعزام سربازان مصری به حمایت از عراق بر سر زبان‌ها افتاده بود، با اظهارات روز دوشنبه وزیر دفاع مصر که طی آن متعهد شد سربازان مصری بجز در خاک مصر در هیچ کشور دیگری وارد جنگ نخواهد شد، این شایعات را از میان برد. خودداری از مذاکره برای پایان دادن به جنگ و پیشروی نیروهای این کشور در جبهه‌های جنگ، عراق را مجبور ساخته تا روش عقب‌نشینی همراه با جنگ را در پیش گیرد. به احتمال زیاد رهبران عراق به این نتیجه رسیده‌اند که عقب‌نشینی به مرز بین‌المللی همراه با تقویت مواضع دفاعی در پشت مرز بهترین روش برای پایان دادن به جنگ است. در آن صورت عراق نخواهد توانست به هیچ‌یک از اهداف اولیه خود دست یابد. شکست سیاسی - نظامی عراق می‌تواند سبب افزایش ناراضیاتی داخلی در این کشور گردد که به‌هیچ‌وجه تضمینی برای کاهش اهداف

سیاسی ایران نخواهد بود؛ از جمله تمایل غیررسمی ایران برای سرنگون ساختن حکومت صدام حسین بر عراق. ولی اگر جنگ جاری به مرحله‌ای برسد که برای سربازان عراقی مسئله دفاع از خاک کشورشان باشد، احتمالاً نظامیان و مردم عادی عراق برای جلوگیری از ورود احتمالی ارتش ایران به خاک کشورشان از خودگذشتگی بیشتری نشان خواهند داد. اگر جنگ جاری به صورت دفاع عراق از خاک خود درآید به ادعای همیشگی پرزیدنت صدام حسین قوت بیشتری خواهد داد که جنگ با ایران را همیشه برای دفاع از سرزمین اعراب خوانده است.»

بی‌بی‌سی در پایان گفتار خود چنین نتیجه گرفت: «مشاهده تمامی جوانب سیاسی این برخورد نظامی است که هم امکان خروج آرام نیروهای عراقی از خرمشهر و هم ادامه طولانی جنگ برای حفظ این شهر سوق‌الجیشی را ممکن می‌سازد.»^(۱۹)

۳۶۴

رادیو عربستان سعودی در واکنش به هشدار اخیر امام خمینی به کشورهای عرب حامی صدام حسین اعلام کرد کشورهای عربی خلیج فارس در صورت عملی شدن تهدیدات ایران عکس‌العمل نشان خواهند داد.

روزنامه *واشنگتن تایمز* در گزارشی با اعلام اینکه ایران دستاوردهای نظامی خود را با تهدید انجام اقداماتی علیه کشورهای عرب حامی دولت عراق درهم آمیخته است، نوشت: «رادیو عربستان سعودی گفت که کشورهای عربی منطقه خلیج فارس به طور جمعی درسی فراموش‌نشدنی به ایران خواهند آموخت.» *واشنگتن تایمز* همچنین نوشت: «نه ایران و نه عراق هیچ کدام به درخواست آتش‌بس سازمان کنفرانس اسلامی پاسخی نداده‌اند. این کنفرانس از دو کشور خواسته است در طول ماه رمضان دست از جنگ بردارند. از سوی دیگر جامعه عرب نیز می‌کوشد وزیران امور خارجه عرب را به تشکیل یک اجلاس اضطراری برای بحث پیرامون راه‌های پایان جنگ قانع سازد. در این میان سوریه و لیبی که از ایران حمایت می‌کنند، همچنان در برابر انجام یک اقدام مشترک از سوی کشورهای عربی به سود عراق مقاومت می‌ورزند.»^(۲۰)

رادیو بی‌بی‌سی هم با اعلام اینکه نیروهای ایران خود را برای حمله به خرمشهر، که ۳۵ هزار عراقی در آن موضع گرفته‌اند، آماده می‌کنند، به واکنش بعضی از کشورهای حامی عراق به اظهارات اخیر مقامات ایران اشاره کرد و گفت: «رادیو دولتی عربستان سعودی گفته است که اگر ایران تهدیدهای بی‌پروا و صریح خود را نسبت به کویت و سایر کشورهای خلیج فارس عملی کند، عربستان سعودی و سایر کشورهای خلیج فارس ساکت نخواهند نشست.»

بی‌بی‌سی همچنین گفت: «آخرین تقاضای سازمان کنفرانس اسلامی برای آتش‌بس که قرار است استقرار نیروهای صلح اسلامی را در مرز دو کشور به دنبال داشته باشد، اصلاً مورد توجه قرار نگرفته است.»^(۲۱)

۳۶۵

رئیس هیئت اعزامی ایران به گینه در دیدار با رئیس جمهور این کشور، مواضع جمهوری اسلامی ایران در خصوص جنگ با عراق و اجلاس آتی جنبش عدم تعهد را تبیین کرد.

احمد سکوتوره

اولین دور مذاکرات هیئت دیپلماتیک ایران به ریاست محمدحسین لواسانی، که هم‌اینک در گینه به سر می‌برد، با مقامات گینه امروز برگزار شد. در ابتدای این مذاکرات، احمد سکوتوره رئیس جمهور گینه و رئیس کمیته صلح سازمان کنفرانس اسلامی ضمن تمجید از انقلاب اسلامی ایران به رهبری امام خمینی گفت: «انقلاب باید در جهت مبارزه با استعمار و استثمار قدرت‌های شیطانی باشد و انقلاب اسلامی ایران نیز در مبارزه با این گونه نیروهای منفی و شیطانی می‌کوشد تا اسلام حقیقی را پیاده کند.» در این دیدار، رئیس هیئت ایرانی نیز اظهار داشت: «با وجود اینکه

ما در موضع قدرت هستیم، ولی خواهان صلح عادلانه‌ای مشروط بر اینکه حق مورد قبول قرار گیرد می‌باشیم.» لواسانی افزود: «به فضل خداوند و همت مردم مسلمان ایران شرط اول ایران در حال تحقق است. در مورد شرط دوم، صدام خون بسیاری از جوانان مسلمان ایرانی را ریخته است، ولی این خون‌ها به هدر نخواهد رفت و درخت اسلام را بارورتر خواهد کرد.» وی ادامه داد: «در مورد خسارت، صدام باید غرامت بپردازد و این چیزی نیست که ملت مسلمان ایران به‌آسانی از آن بگذرد.» لواسانی همچنین گفت: «ما یقین داریم کنفرانس غیرمتعهدها در بغداد تشکیل نخواهد شد؛ زیرا صدام با دست‌های آغشته به خون جوانان بی‌گناه و مسلمان ایرانی صلاحیت آن را ندارد که مهماندار کشورهای غیرمتعهد باشد.»^(۲۲)

۳۶۶

در پی انتقادهای مطرح‌شده از برخی مسئولان قضایی به دلیل آزادکردن زندانیان وابسته به گروه‌های ضدانقلاب، دادستان کل کشور و رئیس شورای عالی قضایی از این‌گونه اظهارات گلایه کردند.

حجت‌الاسلام والمسلمین هاشمی رفسنجانی رئیس مجلس شورای اسلامی، در یادداشت امروز خود نوشته است: «آقای [آیت‌الله] ربانی املشی دادستان کل آمد و از سران دادگاه‌های انقلاب که در این روزها علیه شورای عالی قضایی حرف‌هایی زده‌اند گله داشت و تقاضای کمک از ما می‌کرد. آقای [آیت‌الله] موسوی اردبیلی [رئیس شورای عالی قضایی] هم صبح همین مطالب را تلفنی گفته بود.»^(۲۳)

منابع و مأخذ روشمار ۱۳۶۱/۲/۳۰

۱. سند شماره ۷۶۹۴ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: دستور جزه به جزء قرارگاه کربلا، شماره ۹، ۱۳۶۱/۲/۳۰.
۲. سند شماره ۷۶۸۳ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از قرارگاه لشکر ۳ فتح به قرارگاه تیپ ۸ نجف اشرف، ۱۳۶۱/۲/۳۰.
۳. سند شماره ۵۰۰۳/پن مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: (بررسی علل عدم آمادگی نیروها برای عملیات) عملیات بیت المقدس، (قرارگاه کربلا، ۱۳۶۱/۲/۳۱، نوار شماره ۲۷۳۲)، عبدالله درویشی، ص ۱؛ و - سند شماره ۵۰۰۲/پن مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: (هدایت عملیات) عملیات بیت المقدس، (قرارگاه کربلا، ۱۳۶۱/۲/۳۱، نوار شماره ۲۷۳۴)، عبدالله درویشی، صص ۱۱ و ۱۲؛ و - سند شماره ۷۷۴۶ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از اطلاعات عملیات قرارگاه نصر به اطلاعات عملیات قرارگاه مرکزی کربلا، ۱۳۶۱/۳/۱، صص ۱ و ۲.
۴. سند شماره ۷۷۰۹ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: گزارش نوبه‌ای رکن ۲ قرارگاه قدس ارتش، شماره ۵۷۵، ۱۳۶۱/۲/۳۰، ص ۱.
۵. سند شماره ۷۶۹۲ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: گزارش نوبه‌ای رکن ۲ نیروی زمینی ارتش در قرارگاه کربلا، شماره ۴۹۰، ۱۳۶۱/۲/۳۰، ص ۱.
۶. سند شماره ۷۷۲۳ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: گزارش نوبه‌ای قرارگاه مرکزی سپاه، شماره ۳۴، ۱۳۶۱/۲/۳۱، ص ۲.
۷. سند شماره ۷۷۶۲ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: گزارش نوبه‌ای رکن ۲ لشکر ۹۲ زرهی، شماره ۶۳، ۱۳۶۱/۳/۱، ص ۱.
۸. سند شماره ۷۷۲۳ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: پیشین، صص ۲.
۹. سند شماره ۷۷۲۴ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: گزارش نوبه‌ای رکن ۲ نیروی زمینی ارتش در قرارگاه کربلا، شماره ۴۹۱، ۱۳۶۱/۲/۳۱، ص ۱.
۱۰. سند شماره ۷۶۹۲ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: گزارش نوبه‌ای رکن ۲ نازجا در قرارگاه کربلا، شماره ۴۹۰، ۱۳۶۱/۲/۳۰، ص ۱.
۱۱. سند شماره ۷۶۸۶ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ:
۱۲. سند شماره ۷۷۲ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از طریق گرام فرماندهی کل سپاه به مدیریت راه آهن، ۱۳۶۱/۲/۳۰.
۱۳. سند شماره ۷۱۹۴۱ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از طرح و برنامه عملیات منطقه ۹ (شیراز) به طرح و برنامه عملیات مرکز، ۱۳۶۱/۲/۳۰.
۱۴. سند شماره ۳۴۶۶۰۲ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از رکن ۲ لشکر ۲۸ کردستان به استانداری کردستان (مشاور سیاسی و انتظامی)، ۱۳۶۱/۲/۳۱.
۱۵. روزنامه اطلاعات، ۱۳۶۱/۳/۲، ص ۴.
۱۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۶۴، ۱۳۶۱/۳/۲، ص ۱۵، سنجند - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۳/۱.
۱۷. روزنامه کیهان، ۱۳۶۱/۲/۳۰، ص ۲.
۱۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۶۵، ۱۳۶۱/۳/۳، ص ۴، مشهد - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۳/۲.
۱۹. واحد مرکزی خبر صداوسیما جمهوری اسلامی، بولتن رادیوهی‌های بیگانه، ۱۳۶۱/۲/۳۰، صص ۹ و ۱۰، رادیو بی‌بی‌سی، ۱۳۶۱/۲/۳۰.
۲۰. واحد مرکزی خبر صداوسیما جمهوری اسلامی، بولتن رادیوهی‌های بیگانه، ۱۳۶۱/۲/۳۱، ص ۵، رادیو صدای امریکا، ۱۳۶۱/۲/۳۰.
۲۱. همان، صص ۸ و ۹، رادیو بی‌بی‌سی، ۱۳۶۱/۲/۳۰.
۲۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه خبرها و گزارش‌ها (ایران در ۲۴ ساعت گذشته)، شماره ۵۱، ۱۳۶۱/۳/۵، ص ۲، داکا - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۳/۴.
۲۳. اکبر هاشمی رفسنجانی، پس از بحران (کارنامه و خاطرات سال ۱۳۶۱)، به اهتمام فاطمه هاشمی، تهران: نشر معارف انقلاب، چاپ سوم ۱۳۸۶، ص ۸۳.